

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ד

שם השיעור: מצוות יבום ומצוות חליצה

שם המרצה: הרב אלחנן סמט (elsamet@gmail.com)

דברים כ"ה, ה-י

(ח) וְקָרְאוּ לוֹ זָקֵנֵי-עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חִפְצָתִי לְקַחְתָּהּ: (ט) וְנָגְשָׁה יְבָמָתוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזָּקֵנִים וְחִלְצָה נַעֲלָו מֵעַל רַגְלָו וְיָרָקָה בְּפָגְיוֹ וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יַעֲשֶׂה לִּי אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת-בֵּית אַחִיו (י) וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חִלּוּץ הִנֵּעַל:	(ז) וְאִם-לֹא יִחְפֹּץ הָאִישׁ לְקַחַת אֶת-יְבָמָתוֹ וְעָלְתָהּ יְבָמָתוֹ הַשְׁעָרָה אֶל-הַזָּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאִין יְבָמִי לְהָקִים לְאַחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבָמִי:	(ה) כִּי-יֵשְׁבוּ אָחִים יַחְדָּו וּמָת אֶחָד מֵהֶם וְכָן אֵין-לוֹ לֹא-תִהְיֶה אֶשְׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֵא עָלֶיהָ וְלָקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיָבָמָה: (ו) וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יִקְוֶם עַל-שֵׁם אַחִיו הַמֵּת וְלֹא-יִמָּחַה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל:
---	--	--

הרמב"ן (פרשת וישב) בראשית ל"ח ח-ט

ויבם אותה והקם זרע לאחר. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י (רש"י על בראשית ל"ח:ח') ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר גם כן (דברים כה ו) יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון (רות ד י) ועוד שאמר וידע און כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאווים לעשות כן ולא אמר הכתוב "ויאמר און" אבל אמר וידע און כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע:

אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא ידענו אם היה המנהג קדמון לפני יהודה ובבראשית רבה (בראשית רבה פ"ה:ה') אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפניו איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הורגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי.

והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל (דברים כה י) כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה זאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור.

ספר החינוך כי תצא - תקצ"ח

מצות יבום – שְׁנַצְטָהּ מִי שְׁמַת אָחִיו וְלֹא הָיָה בָנִים לָקַח אִשְׁתּוֹ אָחִיו הַמֵּת לוֹ לְאִשָּׁה, וְזֶה הַנִּקְרָא יָבָם בְּתוֹרָה וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר (דברים כה ה) יָבָמָה יָבֹא עָלֶיהָ וְגו'. מִשְׁרָשֵׁי הַמִּצְוָה. לְפִי שֶׁהָאִשָּׁה אַחֵר שֶׁנִּשְׁאַת לְאִישׁ הָרִי הִיא כְּאֶחָד מֵאִיבָרָיו, שֶׁכֵּן יְחִיב הַטֵּבַע מִפְּנֵי מַעֲשֵׂה הָאָב הָרָאשׁוֹן שֶׁלִּקְחָהּ אִחַת מִצְלָעוֹתָיו וּמִמֶּנָּה בָּנָה לוֹ הָאֵל אִשָּׁה, וְהָאִישׁ הַזֶּה שְׁמַת בְּלֹא בָנִים, שִׁיְהִיָּה חֵלֶק מִמֶּנּוּ לְזִכְרוֹן לוֹ וּלְמִלְאֵת מְקוֹמוֹ בְּעוֹלָם לַעֲבוֹדַת בּוֹרְאוֹ, וְעוֹד אֵין זָכָר לוֹ בְּעוֹלָם הַגּוֹפִי זֹלָתִי זֹאת הָאִשָּׁה, שֶׁהִיא עֵצָם מַעֲצָמִיו וּבִשְׂרָם מִבְּשָׂרוֹ, הִיא מִחֲסָדֵי הָאֵל עָלָיו לְהִקִּים לוֹ זֶרַע מִמֶּנָּה עַל יְדֵי אָחִיו שֶׁהוּא גַם כֵּן כְּחֹצֵי בְּשָׂרוֹ, כְּדִי שִׁיְהִיָּה אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִמִּלָּא מְקוֹמוֹ וְעוֹבֵד בּוֹרְאוֹ תַּחֲתָיו, וְיִזְכָּה עַל יְדוֹ בְּעוֹלָם הַנִּשְׁמוֹת אֲשֶׁר הוּא שָׁם, כְּמוֹ שִׁידוּעַ, דְּבָרָא מִזְכָּה אָבָא, שֶׁכֵּן אָמְרוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָהּ (סנהדרין קד, א) בְּרָא מִזְכָּה אָבָא, אָבָא לֹא מִזְכָּה בְּרָא, וְכֵמוֹ כֵּן בְּאֵמַת הָאֵח הָאִשֶׁר הוֹלִיד הַבָּנִים מִן הַיָּבָמָה גַם אֵלָיו חֵלֶק בָּהֶם וְזוֹכָה גַם הוּא בְּזִכּוּתָם, אֲמָנָם לֹא לוֹ יְהִיָּה כָּל הַזִּכּוּת, כִּי גַם אָחִיו יִטַּל חֵלְקוֹ בְּשִׁבְלֵי הַחֵלֶק הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּהֶם, וְהִיא הָאִשָּׁה שֶׁנִּפְלָה לְחֵלְקוֹ בְּתַחֲלָה, כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ.

ולפי זה שזכרנו על צד הפשט, כשיאמר הכתוב (בראשית לח, ט) וידע און כי לא לו יהיה הזרע, ענינו לומר כי כל זכות הזרע לא יהיה לו, שאחיו יטול חלק בהם, ולמקצת הזכות לא היה חושש. גם כי אולי שעקר הזכות לאח המת, לפי שהוא כבעל הקרקע, והאח החי פאריס, וכענין שידוע באריסין שיש מהם שיתנו הזרע משלהם, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (יבמות כב, ב) שכל זמן שיש לאחיו שום זכר בעולם, בן או בת או בני בנים מאשה אחרת ואפלו ממזר או ממזרת, שפוטרים את אשתו מן היבום, נראה בזה, שאין הענין, רק להזכיר שמו ולתת לו חלק וזכות בעולם הזה הגופני (עי' מורה נבוכים ח"ג פמ"ט). והנני עם דעתי שיש במצוה הזאת עקר גדול וטעם נכון אמתי אצל המקבילים, אסמך על מה שכתבתי בראש ספרי, וערכתי שם התנצלותי לבל אחשך עצמי מכתב כל מחשבתי בפשט טעם המצות, לעורר רוח הילדים לשאול שאלות בהם אל גדוליהם ומוריהם, מתוך העסק בהם אולי יתגלגל זכות על ידי לגלות אמתת עניניהם, ואזכה אני במקומי עמהם.

בראשית רבה פרשה ס"ח, ד

מטרונה שאלה את רבי יוסי בר חלפתא אמרה לו לכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אמר לה לששת ימים, כדכתיב (שמות כ, יא): כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. אמרה לו מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשו, אמר לה, הקדוש ברוך הוא יושב ומזוג זוגים, בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני לפלוני. אמרה ליה, ודא הוא אמנותיה, אף אני יכולה לעשות כן, כמה עבדים כמה שפחות יש לי, לשעה קלה אני יכולה לזנון. אמר לה, אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני הקדוש ברוך הוא פקריעת ים סוף.

הלך לו רבי יוסי בר חלפתא, מה עשתה נטלה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות, אמרה פלן יסב לפלונית ופלונית תסב לפלוני, וזוגה אותן בלילה אחת. למחר אתון לגבה דין מוחיה פציעא, דין עינו שמיטא, דין רגליה תבירא. אמרה להון מה לכון, דא אמרה לית אנא בעי לדין, ודין אמר לית אנא בעי לדא. מיד שלחה והביאה את רבי יוסי בר חלפתא, אמרה לו לית אלוה כאלהכון, אמת היא תורתכון נאה ומשבחת יפה אמרת. אמר לא קה אמרתי לה, אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקדוש ברוך הוא פקריעת ים סוף?!